

ABDULLÂH EL-KÂTİB VE TEZKİRE-İ RUMÂT ADLI ESERİ

Saddam BZOUR*

ÖZ

Bu çalışma, 17. yüzyılın okçu, meydân şeyhi ve kâtiplerinden olan Abdullah el-Kâtib tarafından kaleme alınan Tezkire-i Rumât adlı okçuluk kitabının incelemesinden ibârettir. Eserin şimdiye kadar tespit edilebilen beş nüshası bulunmaktadır. Bugüne kadar, eseri tanıtmak amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda eser, yazılış tarihi, dönemin okçuları, eserin içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Hazırlanmış olduğumuz makalede, eksik olan ve ulaşamadığımız nüshalar değerlendirilmeye alınmamıştır. Çalışmamızda İstanbul Üniversitesi NEKTY2638 barkod numaralı nüsha, geç tarihte yazılan 394 no'lu Michigan Üniversitesi nüshası ile karşılaştırılmıştır. Bu makalede, eserin içeriği, nüshaları, eserdeki okçuluk terimleri, ok meydânları gibi bilgiler ele alınmıştır. Eser, 1453 - 1689 tarihleri arasında yaşamış olan okçular, yer adları, bu dönemde yapılmış yarışmalar, ok meydanları, ok atılan menziller, menzillerin mesafeleri, atan kişilerin elde ettiği rekorlar, atılan rüzgârlar, Osmanlı okçuluğu ve okçuluk terimleri hakkında bilgi vermesi sebebiyle tarihî bir belge niteliği taşımaktadır. Ayrıca çalışmada, metnin dil özellikleri, ses bilgisi ve yazım bilgisi, farklı ve daha önce kullanılmamış yapı ve sözcüklere değinilmiş, imlâ hususiyetleri elden geldiğince ortaya konmuş, bu başlıklar altında metinden çeşitli örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okçuluk Terimleri, Tezkire-İ Rumât, Ok Meydânları, Dil, Menzil Taşları

ABDULLÂH AL-KÂTİB AND HIS WORK TEZKİRE-İ RUMÂT

ABSTRACT

This work consists of the archery book "Tezkire-i Rumât", which is written by the Sheikh and archer Abdullah Al-khateeb who is also the author of the 17th century. Yet, five copies of this book were discovered. Moreover, many studies were conducted to define this book. In these studies information is introduced about the history of writing, the archers of that period and the content of the book. In this work, We could not find the lost copies, hence we did not review the missing copies of the book. This study compares the copy that has barcode number NEKTY2638 in Istanbul University to copy number 395 in Michigan University that was recently reproduced. This article discusses the content, copies, archery terms and the archery fields in the book. This book is considered as a historical document since it provides information about the archers who lived between the year of 1453 and 1689, the names of the cities and places, the challenges held during that period, the archery fields, the archery distances, the records achieved by the archers, the names of the wind that they used to hold archery sessions in, the ottoman archery and the archery terms. Moreover, this work studies linguistics, phonetics, spelling, the diverse structure and words that were not unused previously, as well as revealing the features of orthography as much as possible. Many examples are presented under those titles.

Keywords: Archery Terms, Tezkire-İ Rumât, Arrow Squares, Language, Range Stones

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 16.11.2020; Yayına Kabul Tarihi: 01.02.2021

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, KIRIKKALE; ORCID: 0000-0001-6360-3907, E-posta: bzoursaddam@gmail.com

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca savaşlarda en etkili silahların başında yer alan yay ve ok, yerini 15. yüzyılda ortaya çıkan ateşli silahlara bırakıp günümüzde bir spor dalı hâline gelmiştir. Okçuluğun savaşlardaki önemi ve tarihi ile ilgili olarak İsmail Fazıl Ayanoglu (1974: s. 11), *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi* isimli kitabında “Tarih, bize, insanların taş devrinde ok ve yay kullandıklarını göstermektedir. Spor ve savaş aracı olarak kullanılan oklar on beşinci yüzyılda yerini yeni ve ateşli silahlara terketmiştir. Bu döneme gelinceye kadar yay, en baş silah olarak önemini yüzyıllar boyu sürdürmüştür.” der.

Tarih boyunca silah olarak kullanılan yay ve ok, pek çok toplum için önemli bir yere sahipti ancak Türk toplumunda okçuluğun müstesna bir yere ve öneme sahip olduğu, tarihî araştırmalarla ortaya konmaktadır. Bozkırda ve göçebe olarak yaşayan Türkler için en önemli savaş ve av araçları yay, ok ve attır.

Halim Baki Kunter (1942, s. 253), Türklerin tarih boyunca ok ve yayı en iyi kullanan milletler arasında yer aldığını, Türk geleneklerinde ve destanlarında okçuluğun önemli bir yer tuttuğunu, bunun en iyi örneklerinden birinin Oğuz Destanı olduğunu ifade etmiştir. Türklerin okçulukta mahir oldukları yabancı kaynaklarda da belirtilmiştir. 8. asırda yaşamış olan gezgin el-Câhiz, Türklerin at üstüdeyken öne, arkaya, sağa ve sola mahir bir şekilde ok attıklarını ifade etmiştir (Şenarslan, 2016, s. 1079).

Selçuklu ve Osmanlıların okçuluğa verdikleri önem, o dönemlerde okçuluk meydânları ve vakıfları kurmalarından anlaşılmaktadır. Devletin en güçlü birimleri arasına giren bu vakıflarda okçuluk ve atıcılık kuralları öğretilmeye çalışılmıştır. Osmanlılar, İslam dininin etkisiyle okçuluğa daha çok önem vermeye ve onun kutsal bir iş olduğuna inanmaya başlamışlardı. Kürşad Aktepe (2003, s. 8), *Okçuluk* adlı kitabında, atış meydânının kutsal olduğunu; oraya abdestsiz olarak girilmemesi, örgüt başının “şeyh” olarak anılması, atışların dua ile başlatılması gerektiğini söylemiştir.

Okçuluk ve atıcılığın İslam dininde önemli bir yer tuttuğu, birçok hadis ve ayetten anlaşılmaktadır. “Attığın zaman sen atmadın; Allah attı (وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى)” anlamındaki, Enfal Suresi’nin 17. ayeti ve “Çocuklarınıza yüzmeyi, atıcılığı ve at binmeyi öğretin (علموا أولادكم السباحة والرماية وركوب الخيل)” hadisi burada örnek verilebilir. Suredeki “atmak” sözcüğünden, ok atmanın kastedildiği söylenmiştir. Ok atmak ve onun kutsal olduğu ile ilgili bazı hadisler, Kürşad Aktepe’nin (2003, s. 1) *Okçuluk* kitabında şu şekilde sıralanmıştır:

1. Bir ok sayesinde üç kişi cennete girer; ok yapan, sunan ve atan.
2. Ok atmak nafile ibadetten daha hayırlıdır.
3. Şu üç mecliste melekler sizinle beraber olurlar: biri ok atışmak, biri pehlivanlık yapmak ve biri helaliyle sevişmek.
4. Ok atmayı öğrenen sonradan terk eden bizden değildir.

Bunlar dışında okçuluğun dinî önem taşıdığı, *Tezkire-i Rumât*’ın 1b sayfasındaki şu duâdan anlaşılabilir: “Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun. Atıcılığı tüm silahlara tercih eden, atıcılığı müminler arasında küçük ve büyük olan herkesin yapmasını emreden, efendimiz Muhammed’e, iyi ve temiz olan ümmeti ve sahabelerine -özellikle atıcı olan Sa’d bin Ebi Vakkas, Ebi Haşim, Ebi İshak, Tahirü’l-Belhi, Ukbe İbni Amir- salat ve selam olsun”.

Hasan Aksoy’un *Kavsnâme* kitabından alıntı yapan Enes Azbay (2016, s. 1) *Hazâ Kitab-ı Kavsnâme* adlı yüksek lisans çalışmasında Osmanlı dönemindeki okçuluk kitaplarının farklı adlar taşıması da genelde Arapça “kavs (yay)” ile Farsça “nâme (mektup, kitap)” adlarının birleşmesinden oluşan “kavsnâme” adıyla anıldıklarını belirtmiştir.

Okçuluk kitapları iki grup şeklinde değerlendirilebilir. Birinci grupta dinî ağırlıklı ve hadislerle desteklenmiş kitaplar; ikinci grupta, okçuluk yarışmalarına katılan kişilerin adları, atış mesafeleri, menziller ve dikilen menzil taşları hakkında bilgi veren kitaplar bulunmaktadır (Aksoy, 2002, s. 70). Tarafımızca yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Tezkire-i Rumât* (Bzour, 2016) adlı eser, ikinci gruptaki kitaplardandır.

Abdullah el-Kâtib

Tezkire-i Rumât'ın yazarı Abdullah el-Kâtib, 17. yüzyılda yaşamış, Ok Meydânı şeyhliği ve Eminönü Yeni Valide Camii kâtipliği yapmıştır. Okçu ve atıcı olmasından dolayı kendi adıyla bir menzili bulunmaktadır. Rekor kırdığı atışla meşhur olmuş, dikilen menzil taşını IV. Mehmed ziyaret etmiştir. At üzeri ve puta atışlarında dönemin ustalarındandır (Uçar, 2013, s. 8-9).

Tezkire-i Rumât

Okçu ve atıcı olan Abdullah el-Kâtib tarafından yazılan bu eserin yazılış tarihi net olarak bilinmemektedir. Ancak eserin yazılış tarihi ile ilgili Kemal Edip Ünsel'in *Tezkire-i Rumat (Atıcılar Tezkiresi)* adlı çalışmasında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Aşağıdaki bilgilerden, kitabın 1094–1103/1683-1691 yılları arasında yazıldığı anlaşılmaktadır:

“Ancak, metinde kâtibi bulunduğu Valide Camiinden bahsederken müellif, (câmi'i merhûmun ve mağfûrun lahâ Vâlide Sultân t̄aba šarâhâ) dediğine ve camii yaptıran Hadice Turhan Sultan, (İrci'î ilâ Rabbiki) âyetinin ebced hesabıyla tekabül ettiği (547)'nin iki misli olan 1094 yılında öldüğüne göre **Tezkire-i Rumat**, (1094 = 1683) tarihinden sonra ve Abdullâh Efendi **Sicill-i Rumat**'taki kayıttan anlaşıldığı vecihle (...)1103'te (1691) ölmüş olduğuna göre de bu tarihten önce, yani 1094 ile 1103 (1683 ile 1691) yılları arasında yazılmış demektir.” (Ünsel, 1944, s. 16)

Eser, tarihî açıdan değer taşımakla birlikte okçuluk ve okçuluk terimleri ile ilgili birçok bilgi de içermektedir. Eserin; Osmanlı topraklarındaki ok meydanlarından bahsetmesi, İstanbul'un fethinden (1453) başlayarak 1689'a kadar gelen atıcılar, atıcıların menzilleri, okçuluk yarışmaları, nişan taşlarını kimlerin diktiği, menzillerin hangi rüzgârda atıldığı vb. hakkında bilgi vermesi, ona ayrı bir değer kazandırmıştır (Ünsel, 1944, s. 17-18).

Kitap yazarı Abdullah el-Kâtib, ve *ba'd bu 'abd fakîr-i pür taqşîr 'abdullâh el-kâtib bi-câmi'i merhûme ve mağfûrın lehâ vâlide sultân t̄abe šerâhâ bu risâleyi sekiz bâb üzere tezyîn ü tenmîk éyleyüp tezkire-i rumât tesmiye éyledüm* (2a.) ifadeleriyle eseri kendisinin yazdığını, adını *Tezkire-i Rumât* koyduğunu ve kitabın sekiz farklı bölümden oluştuğunu belirtmektedir.

Kitabın bölümleri (bâbları) şunlardır:

1. Bâb-ı evvel (birinci bölüm): Beyan-ı ahval-i meydân-ı tir der-Kostantiniyye (İstanbul'daki ok meydanı durumu ile ilgili açıklanma).
2. Bâb-ı sâni (ikinci bölüm): Beyan-ı faza'il u esrar-ı meydan der-Kostantiniyye (İstanbul'daki meydanın sır ve faziletlerinin açıklanması).
3. Bâb-ı sâlis (üçüncü bölüm): Beyan-ı hudûd-ı meydân der-Kostantiniyye (İstanbul meydanının sınırları açıklanması).
4. Bâb-ı râbi' (dördüncü bölüm): Beyan-ı menazil-i meydan der-Kostantiniyye (İstanbul meydanının menzillerinin açıklanması).

5. Bâb-ı hâmis (beşinci bölüm): Beyan-ı menazil-i edrene (Edirne menzilleri açıklanması).
6. Bâb-ı sâdis (altıncı bölüm): Beyan-ı menazil-i burusa (Bursa menzillerinin açıklanması).
7. Bâb-ı sâbi' (yedinci bölüm): Beyan-ı menazil-i sa'irü'l-memaliki'l-mahruse (Diğer memleketlerdeki menzillerin açıklanması).
8. Bâb-ı sâmin (sekizinci bölüm): Beyan-ı pehlevânân u gayr ez-sahibi menazil (Pehlivanlar ve menzil sahiplerinin açıklanması).

Eserde, içerisinde ok meydanı bulunan bazı şehirler belirtilmiştir. Bu şehirlerin bazılarında bir, bazılarında iki bazılarında üç ve daha fazla seng-i menzil (menzil taşı) bulunmaktadır. Eserde bahsedilen şehir ve memleketler alfabetik olarak şu şekilde sıralanabilir:

Akhisar, Amâsiyye (Amasya), Amman, Anatoli (Anadolu), Ankara, Arz-ı Rum (Erzurum), Asitâne, Avlonya, Ayazmend, Bağdâd (Bağdat), Balıkesir, Belgrad, Bergama, Biga, Bosna, Budin, Burusa (Bursa), Ceh (Çek), Çehrin (Ukrayna'daki Çigirin), Diyarbakir: Diyarbakır, Edrene (Edirne), Estrogon (Macaristan'da Tuna nehrinin kıyısında bulunan bir şehir), Eyyûb (Eyyüp), Frengistan (Avrupa), Geliboli (Gelibolu), Girid (Girit), Hasköy, Haleb (Halep), Hind (Hindistan), İbsala (İpsala), İskenderiyye (İskenderiye), İstanbul, İzmir, Kağadhane (Kâğıthane), Kahire, Kamanıçe (Günümüzde Ukrayna'nın Kamyanets Podilski şehri), Kocaeli, Konya, Kütahya, Leh (Lehistan), Mar'aş (Kahramanmaraş), Mağnisa (Manisa), Mekke-i Mükerrime (Mekke), Merc-i Dabık, Mina, Mora (Yunanistan'da Poleponnesos adlı ada), Cidde, Peşte, Rodos, Selanik, Seyrantepe, Sofya, Şam, Tebriz, Tire, Tokat, Usturumca, Uyvar (Slovakya'da Nove Zamky adlı şehir), Üsküp, Üsküdar, Vardar Yenicesi (Vardar Yenicesi, bugün vardar nehri kıyısında olan bir şehir), Yanık (Osmanlılar tarafından Macaristan'ın Győr şehrine verilen ad), Zileguş (Yazarın döneminde bulunan bir köy adı).

Eserin Nüshaları

Eserin şimdiye kadar beş nüshası tespit edilmiştir:

1. İstanbul Üniversitesi Nüshası (N): İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 355 yer ve NEKTY2638 barkot numaralı bu nüsha, en eski tarihli nüshadır. 189x119 mm boyutlarında, 15 satır, 99 varaktır. Harekesiz nesih ile yazılmıştır. Nüsha 1176/1763 Muharrem ayında, Alî İbrâhim bin İsmâ'il Hatîbzâde tarafından istinsah edilmiştir. Hazırladığımız tezde bu nüsha esas alınmıştır.

2. İstanbul Üniversitesi Nüshası: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu nüshanın yer numarası 355, barkodu ise NEKTY06892'dir. Nüsha, 200 x115 mm boyutlarında 19 satırlık 125 varaktan oluşmaktadır. Nesih hatla yazılmıştır. 1233/1818 yılında Süleymân Hikmetî tarafından istinsâh edilmiştir.

3. İstanbul Üniversitesi Nüshası: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu nüshanın yer numarası 355, barkodu ise NEKTY00334'tür. 134x224 mm boyutlarında 31 satırlık 60 varaktan oluşmaktadır. Harekesiz talik hattıyla yazılmıştır. Üzerinde müstensih adı ve istinsah tarihi bulunmamaktadır.

4. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Nüshası: 44891 numarada bulunmaktadır. Birinci sayfada 12; yüz on birinci sayfada 16; yüz on dört ve yüz on beşinci sayfalarda on yedişer, diğer sayfalarda yirmi birer satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılmıştır. 13x22, 8x19 ebatlarındadır.

5. Michigan Üniversitesi Nüshası (University Of Michigan) (M): Bu nüsha, 215x158 mm boyutlarında olup 17 satırlık 86 varaktan oluşmaktadır. Harekesiz nesihle yazılmıştır. Müstensihî belli olmayan bu nüshanın 1214-1215 veya 1255-1256 yani 1800-1840 yılları arasında istinsah edildiği tahmin edilmektedir (Bzour, 2016, s. 5-6).

İstanbul Üniversitesi NEKTY02638 barkot numaralı nüsha tamdır. Ayrıca temin edebildiğimiz nüshalar içinde yazılış tarihi en eski olan budur. Dolayısıyla çalışmada bu nüsha esas alınmıştır.

Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tespit ettiğimiz kadarıyla eser üzerine iki çalışma yapılmıştır. Birinci çalışma Kemal Edip ÜNSEL, ikincisi Halim Baki KUNTER'e aittir. Ünsel okçuluk ile ilgili olan çalışmasında eserden bahsedip yazılış tarihi vb. bilgiler vermiştir (1944, s. 16), H. B. KUNTER ise eserin bazı bölümlerini okuyup hakkında ve okçuluk tarihi hakkında önemli yerlere değinmiştir (Kunter, 1942).

Eserin Dil ve İmla Özellikleri

Bu bölümde eserin dil özellikleri an hatlarıyla verilmeye çalışılacak, yazım, ses bilgisi ve yapı bilgisi bakımından önemli ve farklı görülen bazı yerlere değinilecektir.

1. Ünlü Harflerin Yazımı

1. 1. Kapalı “è” Yazımı

Türkçede önemli bir konu ve ayırt edici bir ses olan kapalı “è” yazımı ile ilgili olarak *Tezkire-i Rumât*'ta birçok sözcük bulunmaktadır.

1. 1. 1. Ön Ses Kapalı “è” Yazımı

“è” ünlüsünün metinde ön seste elif “l” harfinin ye “y” harfi ile birleşmesinden oluşan “ay” ile yazıldığı anlaşılmaktadır. Buna ilişkin metinden şu örnekler verilebilir:

ërmez ايرمز (65b/8), öyle éylediler اويله ايلديلر (69a/11), öyle étdiler اويله اينديلر (69b/4), rûm éli روم ايلي (70b/14).

1. 1. 2. İç Ses Kapalı “è” Yazımı

“è” ünlüsünün iç seste ye “y” harfiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Buna ilişkin metinden şu örnekler verilebilir:

vèrende ويرندن (69b/10), géydürüp كيدوروب (70a/7), yèrde يرده (65b/8), géce كچه (71a/8), têmür تيمور (50b/6).

Metinde dönemin dil özelliklerine dayanarak “y” harfi yazılmadığı hâlde bazı sözcükler kapalı è’li olarak okunmuştur. Örneğin: nèçe نچه (93a/6) nècün نچون (12a/14).

Metinde “nice” sözcüğünde tutarsızlık bulunduğu görülmektedir: nèçe نيچه (94b/6), nèçe نچه (93a/6).

1. 2. “e” Ünlüsünün Yazımı

1. 2. 1. Ön Seste

“e” ünlüsünün ön seste elif “l” ile yazıldığı görülmektedir:

elli اللي (87a/14), eski اسكي (59b/9), efendi افندي (63a/9), eger اكر (65a/9).

1. 2. 2. İç Seste

Türkiye Türkçesindeki “e” ünlüsünün iç seste Arap alfabesindeki güzel he “e” ile yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak seksen sözcüğünde “e” ünlüsü elif “l” harfiyle yazılmıştır:

“ا”: seksen سڪسان (16a/10).

“ه”: dikeler ديكه لڙ (5b/2), icrā ederek اجرا ايده رك (69b/8), tepeden تپه دن (53b/10).

1. 2. 3. Son Seste

Metinde son sesteki “e” ünlüsünün güzel he “ه” harfiyle yazıldığı görülmüştür. Bununla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

yerde يرده (65b/8), maḥşerde محشرده (66a/3), bizde بزده (66a/2), hele (66a/12), öyle اويله (69b/4).

1. 3. “ı, i” Ünlülerinin Yazımı

Metinde “ı / i” ünlüleri ön seste “اي”, iç seste “ي”, son seste ise “ى” harfleriyle yazılmıştır. Bu konu farklı başlıklar altında metinden örnekler alınarak açıklanmaktadır.

1. 3. 1. Ön Seste

“اي”: iki ايكي (33a/4), ilerü ايلرو (54b/12), ile ايله (56a/10), için ايجون (56b/13), iş ايش (68b/5).

“ı,i” ünlülerinin ön seste “اي” ile yazılmayıp “ı” ile yazıldığı sözcüklere de rastlanmıştır. Bu sözcülerin bazıları hem “اي”, hem “ı” ile yazılmıştır:

İşler اشلر (68b/2), istersiniz استرسيز (5a/6).

1. 3. 2. İç Seste

“ي”: kimde كيمده (69a/10), gider كيدر (72a/1), dikenler ديكنلر (73a/8), biñ بيك (74a/1).

Metinde bazı sözcüklerin “ي” sesi bulunmadığı hâlde “i / ı” ünlülü okunduğu anlaşılmaktadır:

şimdi شمدي (20a/5) gitmişidi كتمشيدي (65b/1), atılmak ائلماق (68a/1), bir بر (68a/11), dibinde دبنده (73b/10).

1. 3. 3. Son Seste

“ى”: burusalı بروسه لى (73b/10), kaldı قالدى (74a/7), altı آلتى (74a/1), deli دلى (79b/15), begli بكلى (80b/7).

1. 4. “o, ö, u, ü” Ünlülerinin Yazımı

Metinde “o, ö, u, ü” ünlüleri Osmanlı Türkçesi yazımına uygun olarak “و” harfiyle yazılmıştır.

1. 4. 1. Ön Seste

Metinde “o, ö, u, ü” ünlüleri genel olarak “و” harfleriyle yazılmıştır:

olmuşdur اولمشدر (81b/14), uzun اوزون (16a/9), üç yüz اوج يوز (16a/15), öñinde اوكنده (16b/13), on اون (20a/4).

1. 4. 2. İç Seste

Metinde “o, ö, u, ü” ünlüleri genel olarak “و” harfiyle yazılmıştır:

yok يوق (31a/10), buluşup بولوشوب (31a/15), olup اولوب (31b/6), kuşagına قوشاغنه (31b/8), aşurı آشورى (31b/13).

Metinde “و” harfinin yazılmadığı hâlde “o, ö, u, ü” ünlülü yazılıp okunmuş sözcükler bulunmaktadır:

şonra صكره (31a/13), tolu طلو (31b/8), toksan طقسان (41b/15), toköz طقوز (42a/6), küçük كوجك (44a/4).

1. 4. 3. Son Seste

Metinde “o, ö, u, ü” ünlüleri genel olarak “و” harfiyle yazılmıştır:

düyü ديو (67b/10), berü برو (71b/1), şevketlü شوكتلو (75b/5), bu بو (75b/7), yapu ياپو (3a/3).

2. Ünsüzlerin Yazımı

2. 1. “p” Ünsüzü Yazımı

“p” ünsüzü metinde genel olarak “پ” harfiyle yazılmaktadır ancak bazı sözcüklerde “ب” harfiyle yazıldığı görülmektedir. Bu konu “p” ünsüzünün ön ses, iç ses ve son ses başlıkları altında ele alınmıştır.

2. 1. 1. Ön Seste

paşa پاشا (86b/15), parmak پرمق (48a/14), pişürür پشورر (47b/5), pidesi پده سى (47b/7).

2. 1. 2. İç Seste

kapu قپو (40a/7), yapu ياپو (3a/3), tozqoparan توزقوپران (47a11), topal طوپال (96b/15).

2. 1. 3. Son Seste

Metinde ulaç eki olan “-Up” ile biten sözcüklerin “ب” harfiyle yazıldığı anlaşılmaktadır:

çeküp چکوب (91b/12), olup اولوب (92a/9), oturup اوتوروب (92a/15), top طوب (44a/2), ip ايب (96a/3), urup اوروب (96a/3).

“parmak” sözcüğü metinde altı kez geçmiştir. Beşinde “p” ünsüzü ile yazılıp birinde de “b” ünsüzüyle yazılmıştır: başbarmağınun باش بارمغينك (37b/2).

Metinde “tepe” sözcüğünün yirmi yedi kez geçtiği, bir kez “tepe” “تپه”, bir kez “tebe” “تبه” ve yirmi beş kez ise “depe/دپه” biçiminde yazıldığı görülmektedir.

2. 2. “ç” Ünsüzü Yazımı

“ç” ünsüzü metinde genel olarak “چ” harfiyle yazılmaktadır ancak bazı sözcüklerde “ج” harfiyle yazıldığı görülmektedir.

2. 2. 1. Ön Seste

“ç” ünsüzü ön seste genel olarak “چ” ile yazılmış olup bazı sözcüklerde “c (ج)” biçiminde görülmektedir:

çıkarpup چقاروب (10b/2), çull چوللى (35b/4), çizmeci چى چزمه (35b/4), çebebi چلبى (36b/2), çalışduğı چالشدوغى (49a/11).

Metinde bazı sözcüklerin aynı olduğu hâlde ön seste hem “ج” hem de “چ” ile yazıldığı görülmektedir:

çok جوق (4a/3), çokluk چوقلق (7a/7); çağırdup چاغردوب (7a/15), çağırdığım چاغردىكم (33b/15).

2. 2. 2. İç Seste

“ç” ünsüzü iç seste genel olarak “چ” ile yazılmış olup bazı sözcüklerde “c” ünsüzü “ج” biçiminde görülmektedir:

“ç”: açuk آچق (52a/10), küçük كچك (53a/15), için ايچون (54a/14), geçürmeyüp كچورمه يوب (65b/3), geçen كچن (50a/9).

“ç”: okçidur اوچجيدر (59b/13), neçe نجه (67b/4), oldukça اولدقجه (96b/14), kepenekçi كپنكجي (46a/13).

2. 2. 3. Son Seste

“ç” ünsüzü son seste genel olarak “ج” ile yazılıp “چ” okunmuştur:

üç اوج (46b/10), ağaç اغاج (22a/7), iç ايچ (48a/13), birkaç برقاچ (48b/8), kılıç قلیچ (50b/8).

2. 3. “s” Ünsüzünün Yazımı

2. 3. 1. Ön Seste

“s” ile (kalın ünlülü): sonra صکره (25b/2), şolاق صولاق (25b/4), şu صو (72a/1), sağ صاغ (73b/4), şolında صولنده (73b/9).

Ön Seste, “s” ünsüzü ile başlayan kalın ünlülü sözcükler bulunmaktadır:

sağa سکا (34b/3), sancak سنجاق (37b/5), saz ساز (51a/4), salquya سلقويه (26b/11).

“s” ile (ince ünlülü): sizler سزله (7b/2), seksen سکسان (11a/9), sürüp سوروب (20a/15), sekizinci سکزنجي (53b/6), söz سوز (56b/13).

2. 3. 2. İç Seste

“s” ile (kalın ünlülü) : kışa قصه (55a/2).

“s” ile (ince ünlülü): İç Seste, “s” ünsüzü ile başlayıp kalın ünlülü sözcükler bulunmaktadır. Şart ekinin “-sA” sürekli “s” ünsüzü ile yazılmıştır:

girerse کیررسه (12b/14), gelse کلسه (31b/6), atarsa آترسه (35a/10), olsa اولسه (52a/14), toksan طقسان (52b/5).

2. 3. 3. Son Seste

“s” ile (kalın ünlülü): başdı باصدي (31a/5), yaşduñ ياصدك (32b/3).

2. 4. “t” Ünsüzünün Yazımı

Metinde “t” ünsüzü, kalınlık ve incelik durumuna göre hem “ت” hem de “ط” ile yazılmıştır. “t” ünsüzünden önce ya da sonra ince bir ünlü geldiğinde “ت” ünsüzüyle, “t” ünsüzü kalın bir ünlüden önce ya da sonra geldiğinde “ط” ünsüzüyle yazılmıştır. Ancak bazı sözcüklerde kalın ünlüden önce ve sonra “ت” ünsüzünün geldiği söylenebilir.

2. 4. 1. Ön Seste

“t” ile (kalın ünlülü): toksan طقسان (14a/7), toğrı طوغرى (15b/12), toptaşı طوب طاشی (23b/11), toköz طقوز (24b/3), taş طاش (24b/6).

Bazı sözcükler ise kalın ünlülü olduğu hâlde “ت” ünsüzü ile yazılmıştır:

“ت” ile (kalın ünlülü): tozqoparan توزقوپران (21a/10), tozın توزین (28b/11).

“ت” ile (ince ünlülü): têmürtaş تیمورطاش (74b/10), türkiye ترکیه (70b/7), tepe تبه (14b/7).

Metinde bazı sözcüklerin hem “ط” hem de “د” ünsüzleriyle yazıldığı görülür:

țuruşı طوروشی (62a/10), duruşda دورشده (51a/6).

oțabaşı اوطه باشی (84b/6), odada اوده ده (70b/13).

démürden دموردين (22b/13), têmürçi تیمورچی (49a/3).

2. 4. 2. Son Seste

“ت” ile (kalın ünlülü): at أت (71b/9), toĸat توقات (81a/14).

“ت” ile (ince ünlülü): üst اوست (13b/10), dört درت (14b/9), gitdi كتدي (21a/13), yigit يگيت (39b/7).

2. 5. Nazal n (ن) Ünsüzü Yazımı

Nazal n (ن) ünsüzünün ön seste bulunmadığı bilinmektedir. Metinde iç seste ve son seste kef (ك) harfiyle yazılmaktadır.

2. 5. 1. İç Seste

diñleyüp دكليبوب (5a/13), Şonra صكره (76b/7), yeñiçeri يکچری (85b/15), saña سکا (34b/3).

2. 5. 2. Son Seste

cümlenün جمله نك (34b/1), teŐriř édün تشریف ايدك (76b/5), menzillerinün منزللرينك (20a/6).

3. Ses Bilgisi

3. 1. Ötümlülük

3. 1. 1. Sözcük Başında Ötümlülük

t- Sesinin Korunduğu Sözcükler

Metinde “t-” sesi bazı sözcüklerde Eski Türkçe döneminde olduğu gibi korunmuştur. Bu durum “t / ř” sesinin “d” sesine dönüşmediği durumudur ve daha çok “ř” harfiyle başlayan sözcüklerde görölmektedir:

řoĸuz (37a/8), řoĸsan (41b/15), şolu (31b/8), şaşra (61b/3), şağ (15a/5).

t- Sesinin Ötümlüleştiği Bazı Sözcükler

degöl (66b/14), dişili (52b/8), dikmek (5a/11), dek (18b/6), deli (79b/10).

Bazı sözcükler Türkiye Türkçesinde ötümsüz, metinde ise ötümlüdür:

dükendikden (50b/8), dürlü (68a/11), ditrerdı (49b/14).

Ötümlülük-ötümsüzlük konusunda özellikle t/d ünsüzlerinde tutarsızlık bulunmaktadır. Bazı sözcükler hem “t” hem “d” ile yazılmıştır. Bununla ilgili şu örnekler verilebilir:

tepe (14b/7) depe (16a/1)

démürden (22b/13) têmürçi (49a/3)

durup (32a/4) çurup (71a/10)

Sözcük İçinde Ötümlülük

-ç-> -c-: ağacına (13a/14).

-k- > -g-: gereği (24a/13), piyâde (25b/7), etegine (29a/10), yelegine (50b/6), dikmeğe (58b/11)

-ķ- > -ĝ-: babalığı (7a/6), olduğu (7b/12), bulduğından (8b/3), atıcılığı (20a/13), şapudanlığı (21b/9).

-p- > -b-: Türkçede sadece aslı uzun ünlü taşıyan “dip” sözcüğünde ötümlülük görülmektedir: dibinde (73b/10).

Günümüzde son sesi ötümsüzleşmiş Arapça kökenli sahip, hesap sözcükleri ünlüyle başlayan ek aldıklarında ötümlüleştirek asıl hâllerine döner: şâhibine (74a/6), hesâbında (83b/10).

-t- > -d-: giderken (4a/14), ardında (15a/11), adım (27a/8), hîle edüp (40b/1), ceng edüp (50b/9).

Aynı anlamda olan bazı sözcükler hem “t”li hem de “d”li olarak yazılmıştır: odalı (21b/7), ota (62a/13).

Ötümlülüğün Korunması (Ötümsüzleşme Kuralının İşlemediği Durumlar)

Ötümsüzleşme Kuralı Dışında Kalan Ekler: Ötümlü “d” ünsüzüyle başlayan bazı ekler ötümsüz ünsüzden sonra gelmeleri durumunda ötümlülüklerini korumuşlardır:

+dA (Bulunma Durumu Eki): memâlikde (83b/15), aralıkda (17a/4), yaycılığda (65a/1), pehlevânlıkda (70a/1), duruşda (51a/6).

+dAn (Ayrılma Durumu Eki): taşdan (13b/1), şaştdan (26b/14), şâlihâtdan (29a/2), şan’atdan (76a/7), rumâtdan (90b/13).

+dI (Belinen Geçmiş Zaman Eki): gitdi (21a/13), işbât étdiler (27a/1), su’âl étdiler (32b/2), ta’accüb étdiler (41a/11), atdı (66b/11).

+dUk (Geçmiş Zaman Ortacı): dedükde (69a/8), denildükde (74a/6), çekdükden (90b/4), atdukları (95a/8), olduğdan (95a/12).

+dUkdA (Zarf Yapım Eki): helâk eyledükde (65b/11), geldükde (67b/13), dedükde (69a/8), denildükde (74a/6).

+dUkCA (Ulaç Eki): meyl étdükçe (70a/11).

+dUm (Bilinen Geçmiş Zaman Birinci Tekil Kişi Eki): ta’zîm étdüm (5a/2), görmışdüm (12a/1), ölçdüm (35b/1), çekdüm (78b/6), açdüm (47a/11).

+dUğ (Bilinen Geçmiş Zaman İkinci Tekil Kişi Eki): Bu ek metinde yalnızca bir kez yazılmıştır: yaşduğ (32b/3).

+dUr (üçüncü tekil kişi bildirme eki): muhâlifdür (32b/8), müte’ârefdür (86b/12), müşbetdür (42b/5), dördür (44b/14), gerekdür (41a/11).

-dUr- (Eylem Eylem Yapım Eki): alışdurup (76b/14), hüccet étdürüp (83a/9), dikdürmezüz (5a/14), yapdurup (22b/14).

3. 2. Ötümsüzlük

Ön Seste Ötümlülüğün Korunması: Metinde kimi sözcüklerin ön sesinin kimi yerde günümüz Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ötümsüz olup kimi yerde aynı sözcüğün ötümlülüğünü devam ettirdiği görülmektedir: parmak (48a/14), başbarmağınuğ (37b/2), bıñarında (70a/6).

3. 3. Ses Değişmeleri

3. 3. 1. Orta Hecede Dar Ünlü Düşümü

Ünlü düşmesi karşımıza üç farklı biçimde çıkmaktadır. Metinde ünlü düşmesi, sözcüğün ortasında olup düşen ünlünün dar-düz ünlü olduğu örneklerden anlaşılabilir:

Sözcük içinde: oğlı (31a/14), yalnız (51b/6), burnıpamuğlıda (98b/11).

Eklerde: birbirinden (66b/12), kimesne (54a/11).

Yardımcı eylem ile olanlar (i- yardımcı eylemi): giderken (79a/1), muvaffak ederse (70b/6), yapardı (85a/1).

3. 3. 2. Ünsüz Türemesi

Metinde ünlü türemesi yalnızca yardımcı sesler ile karşımıza çıkmış olmakla birlikte bu sesler Michigan Üniversitesi nüshasında genel olarak “n” biçiminde, Nadir Eserler nüshasında “y” biçiminde yazılmıştır. Örneğin: N. nüshası: kabzaya (26b/10); M. nüshası: kabzana (21a/8).

Üçüncü tekil kişi iyelik ekinden sonra bir ek geliğinde, iyelik ekiyle diğer ek arasında adıl n’si sesi türetilir.

Yardımcı ses örnekleri: olmayan (88a/10), olmaya (90a/6), murûriyle (3a/11), yürüyen (25b/6), ta’yın eyleyen (54a/12).

Adıl n’si örnekleri: zümresinden (27b/12), başlarından (30b/7), ulularından (31a/3), kal’asını (85b/2), eyledüğünde (85b/2).

3. 3. 3. Hece Kaynaşması

Bazı sözcükler ünlü ile bitip ünlü ile başlayan bir ek alınca ortaya art arda gelmiş iki ünlü çatışması olur. Bu durum Türkçenin sözcük yapısına uygun olmadığı için iki ünlü birleşip tek ses olarak okunur:

şol (94a/12) < şu + ol

nêçün (12a/14) < nê + içün

şimdi (20a/5) < şu + imdi

yalñuz (51b/6) < yalñ + öz

böyle (70b/4) < bu + eyle

şöyle (32b/15) < şu + eyle

Şol, Nêçün, Şimdi sözcüklerinde hem ünlü düşmesi hem de hece kaynaşması vardır. *Yalñuz* sözcüğünde hem ünlü değişimi hem de ünlü düşmesi bulunmaktadır. *Böyle* sözcüğünde ünlü değişimi, hece kaynaşması ve ünlü düşmesi bulunmaktadır. Aynı durum *böyle* sözcüğü için geçerlidir.

4. Yapı Bilgisi

4. 1. Adlar / Ad Çekimi

4. 1. 1. Ad Durum Ekleri

4. 1. 1. 1. Yönelme Durumu Eki

Bu ek metinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +(y)A biçiminde olup bir isim, ünlü ile bittiğinde “y” yardımcı ünsüzü yönelme eki ile ismin arasına girer. Bir sözcüğün sonuna üçüncü tekil kişi iyelik eki geldiğinde adıl n’si sözcük ile yönelme ekinin arasına girer: yerine (2b/9), ‘ulemāya (2b/11), defterhāneye (31a/1), t̄a’ifesine (3a/5), meydāna (3b/1).

4. 1. 1. 2. Belirtme Durumu Eki

Belirtme durumu metinde üç farklı biçimde yazılmıştır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “+I”; bu ek ise “+n” üçüncü iyelik ekinden sonra gelir:

+I: maqtūli (11b/1), oқи (26b/5), taşını (27a/12), dikilmesini (34b/5), pāresini (41a/6).

+n: cezāsın (73a/8), yayların (66b/11), selāmın (66b/15), ʔāʔifesin (4b/15), yerin (4b/15).

Eksiz belirtme +η, M. nüshasında sık bir şekilde yazılıp N. nüshasında çok olmasa da görülmüştür: atduğın (22b/14), oğın (65b/9), ʔaşın (58a/6), atduğın (60b/11), nizāʔın (67a/6).

4. 1. 1. 3. Bulunma Durumu Eki

Metinde bulunma durumu eki sadece +dA biçiminde olup Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak ötümsüz biçimi bulunmamaktadır: ocağında (27b/13), meydânında (28a/14), üsküdârda (29b/8), altında (29b/6), vâkıʔamda (32a/2).

4. 1. 1. 4. Ayrılma Durumu Eki

Metinde ayrılma eki her zaman +dAn biçiminde olup Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak ekin ötümsüz biçimi bulunmamaktadır: ʔaşından (56a/14), bunlardan sonra (56b/9), ocağından (57a/1), pehlevānlardan (58b/4), ihtiyārlarından (61b/15).

4. 1. 1. 5. İlgi Durumu Eki

Metinde ilgi durumu eki +nUη ve +Uη biçimindedir. Ad ünlü ile bitiyorsa +nUη biçiminde olup ünsüz ile bitiyorsa +Uη olarak yazılmıştır. Ayrıca ekin sonundaki ünsüz her zaman zaman “η” sesidir: meydânınun (10b/14), vâkıʔanun (11b/4), sınırınun (13a/7), menzilinun (13b/10), bāğçenun (14a/9).

Birinci tekil kişi ile birinci çoğul kişi adlarıyla gelen ilgi eki +Um biçimindedir: bizüm (75a/6), benüm (78a/6).

4. 1. 1. 6. Araç Durumu Eki

Metinde araç durumu eki +lA, +(y)lA ve yardımcı eylemli (i+le) olarak görülmektedir. Bu durum addaki son sesin ünlü veya ünsüz olup olmadığına bağlıdır. Adın son sesi ünlü ise araç durumu eki +(y)lA, son ses ünsüz ise +lA biçiminde kullanılmıştır. Eki taşıyan sözcüğün cümledeki yerine göre ek, araç, birliktelik ve karşılıklılık anlamlarını verebilir: okıyla (24b/14), iltimâsiyle (25a/11), ʔoğrusıyla (27a/1), yoluyla (27b/15), buyurmalarıyla (28b/13).

4. 2. İyelik Ekleri

Birinci tekil kişi iyelik eki [+ (U)m]:

Metinde kullanılan birinci tekil kişi iyelik ekinin Türkiye Türkçesinden farkı, her zaman yuvarlak ünlülü olmasıdır. menzilüm (64a/16), beglerüm (64a/16), hağğumdur (78a/6), maʔlümüm (81b/4), ʔaşum (32b/14).

İkinci tekil kişi iyelik eki [+η]: oğın (65b/9), nizāʔın (67a/6), maʔlümātun (69b/8).

Üçüncü tekil kişi iyelik eki [+I/+sI]: Metnimizde üçüncü tekil kişi iyelik eki sık olarak görülmüştür. Ad ünlü ile bitiyorsa +sI, ünsüz ile bitiyorsa +I yazılmıştır. Ekin Türkiye Türkçesinden farkı, ise her zaman düz ünlülü olmasıdır. pınarına (72b/6), hevâsiyle (72b/6), ʔapusu (73b/10), şandūʔası (76a/4), ʔarşusına (77a/4).

Birinci çoğul kişi iyelik eki [+ (U)mUz]

Metinde birinci çoğul kişi iyelik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Tek farkı ise her zaman yuvarlak ünlülü olmasıdır. Ancak bazı sözcüklerde bağlayıcı ünlünün (+U) değil, (+I) olarak yazıldığı görülebilir. Herhangi bir ad ünlü ile bitiyorsa bağlayıcı ünlü eklenmez, ama ad ünsüz ile bitiyorsa bağlayıcı ünlü eklenir:

+(U)mUz “مز”: meydânumuzda (78b/13), zamânumuza (19a/15), qarındaşumuzun (35a/1), ‘aşrumuzda (58b/7), yanumuzda (62b/3).

+(I)mUz “يمز”: maqbûlimuzdur (34b/14), pādşâhimuz (65b/5), iktidârimuz (80b/5), ‘aşrimuza (94b/14), kuşûrlarımız (19b/1).

Ünlü ile biten sözcük: tekyemüzün (93a/13).

İkinci çoğul kişi iyelik eki [+ (U)ŋUz]: Metinde ikinci çoğul kişi iyelik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Tek farkı ise her zaman yuvarlak ünlülü olmasıdır. Ancak bazı sözcüklerde bağlayıcı ünlünün (+U) değil, (+I) olarak yazıldığı görülebilir. Herhangi bir ad ünlü ile bitiyorsa bağlayıcı ünlü eklenmez ama ad ünsüz ile bitiyorsa bağlayıcı ünlü eklenir:

+(U)ŋUz: hükümünüz (7b/4), kudûmuñuz (76b/5), taşuñuz (5a/6), koluñuza (66a/10).

+(I)ŋUz: himmetlerinüz (32b/3).

Ünlü ile biten sözcük: vërmeñüz (67a/9).

Üçüncü çoğul kişi iyelik eki [+IArI]: Metinde üçüncü çoğul kişi iyelik eki Türkiye Türkçesindeki gibidir. Genellikle +IArI ekiyle kullanılmıştır: ‘âşıklarından (94b/2), atdukları (95a/8), ağalarına (96b/8), atıcılarından (96b/13), cânların (50b/7).

4. 3. Sayı Adları

Metin, sayılar bakımından zengindir. Bunun nedeni ise okçuluk yarışlarında hesaplama yapılmasıdır. Asıl sayılar, kesir sayılar ve sıra sayılar olmak üzere birçok sayı adı bulunmaktadır.

4. 3. 1. Asıl Sayılar

bir: bir gez (60a/11), her biri (68a/11).

iki: iki cânibi (72a/1), iki oğ (75b/3).

üç: üç barmağ (78a/4), üç sene (85a/4).

dört: dört yol (14b/9), dört kapu (14b/13).

beş: beş gez (36a/6), ‘aded beşdür (49a/9).

on: on gez (51a/8).

yigirmi: yigirmi aqça (59a/1), yigirmi gezdür (61a/5).

toğsan: toğsan gez (44a/10).

sekiz yüz elli beş: sekiz yüz elli beş gezdür (57b/7).

biñ: biñ gezden (58b/6).

4. 3. 2. Kesir Sayıları

toğuz yüz seksen buçuk: toğuz yüz seksen buçuk gezdür (59a/11).

4. 3. 3. Sıra Sayıları

birinci: birinci anataş (53a/6).

ikinci: ikinci hâttât şeyh merhûm (33a/2).

üçüncü: üçüncü gürz sinân (33a/4).

dördüncü: dördüncü beñli qaragöz (33a/5).

toğuzuncı: toğuzuncı sultān bāyezid (56a/7).

onuncı: onuncı, beg muştafası (56a/8).

on birinci: on birinci, hāçî ismā'îl (56a/9).

on üçüncü: on üçüncü, tîr-dār aħmed beg aşurı on beş gezdür (61a/7).

on dördüncü: on dördüncü, kugu muştafā aşurı on gezdür (61a/8).

4. 3. 4. Üleştirme Sayıları

Birer: birer oğçı ile birer yaycı (68b/1).

İkişer: ikişer dirhem (63a/14).

Üçer: üçer barmak idi (65b/14).

4. 4. Edatlar²

Metinde edatlar, Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

gibi (24a/13), için (24b/14), ile (26a/8), göre (66a/13), dek (75b/12), kadar (94a/12), beri (49a/15), içinde (40a/10), +dan sonra (40b/4), dèyü (44b/8), üzre (32a/8), toğrı (13a/9), yukarı (56a/14), aşağı (13a/15), içerü (22b/14).

4. 4. 1. Edatların İstemleri

4. 4. 1. 1. Kim/kimin hâli isteyen Edatlar: Miktar ve nitelik karşılaştırmaları yaparlar. yigit gibi (39b/7), anuñ için (19b/13), birāder dèyü (29a/5), lodos ile (38b/9), menzil üzre (33a/14).

4. 4. 1. 2. Kime Hâli İsteyen Edatlar: Karşılaştırmalar yaparlar ve yer yön, sınır ilişkileri kurarlar. kolinğa göre (66a/13), aşağı dereye toğrı (13a/13), aħşama dek (85b/4).

4. 4. 1. 3. Kimden Hâli İsteyen Edatlar: Zaman ve yer yön ilişkileri kurarlar ve sebep, sonuç, ayrılık göstermeye yararlar. ma'mūr olduğdan sonra (97b/12), günden beri (78b/5), taşından yukarıca (56a/14), saķız ağacından aşağı (13a/15), kal'adan içerü (22b/14).

4. 5. Eylemler

4. 5. 1. Yapı Bakımından Eylemler

4. 5. 1. 1. Yalın Eylemler

gir- (4b/4), dè- (5a/5), gel- (9a/7), gèy- (29a/9), aŗ- (73a/1).

4. 5. 1. 2. Türemiş Eylemler (Çatılar)

Metinde bulunan çatı ekleri, Türkiye Türkçesindekilerle aynıdır. İncelemede hiçbir farka rastlanmamıştır. Edilgen, dönüşlü, ettirgen, oldurgan ve işteş çatıları bulunmaktadır.

4. 5. 1. 2. 1. Edilgen Çatı

Edilgen çatı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -(I)l- ve -(I)n- ekleriyle gösterilmiştir:

-l-: buyurıldığı (70a/13), kırılan (70a/15), vèrilüp (9b/14), urulup (96b/10), vèrilmişdür (10a/2).

-n-: işbāt olınup (5b/14), bulunmayup (47b/1), alınmayup (8a/2), diñlenüp (35a/8), kondurılmadı (30b/15).

² Banguoğlu, 2007 esas alınmıştır.

4. 5. 1. 2. 2. Dönüşlü Çatı

Dönüşlü çatı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -(I)l- ve -(I)n- bazen de -ş- ekleriyle gösterilmiştir. -ş- eki bazı eylemlerde görev olarak dönüşlülük bildirir:

-l-: tırıldı^ğda (60a/1), tırulsa (72a/11), atılup (27b/5).

-n-: kondurulmadı (30b/15), geçinürdi (38a/10).

-ş-: yetişdirelerdi (71b/5), yetişüp (94b/14).

4. 5. 1. 2. 3. Ettirgen Çatı

Metinde ettirgen çatı Türkiye Türkçesinde olduğundan farklı olmayıp -Ar-, -dUr-, -t- ve -Ur- ekleriyle karşımıza çıkmıştır:

-Ar-: kopardup (28b/11), çıkarup (38a/3).

-dUr-: yapdurup (22b/14), dikdürmezüz (5a/14), étdürmek (25b/15), kondurulmadı (30b/15), gèydürüp (4a/6).

-t-: çağırdup (69a/7), kapadup (85b/6).

-Ur-: aşurdu^ğda (83a/13), ayurmuş (98a/10), aşurı (20a/2).

Yukarıda verilen eklerden farklı olarak aşağıdaki örnekte oldurgan çatı “dır” ile yazılmıştır: yetişdirelerdi (71b/5).

4. 5. 1. 2. 4. Oldurgan Çatı

Bu çatı ettirgen çatının yazıldığı eklerle yazılır. Oldurgan çatıyla ilgili şu örnekler verilebilir: segirdüp (32b/5), kaldurur (22b/8), döndürüp (71a/11), töldürdü^ğüz (5a/5), kaçurup (25a/15).

4. 5. 1. 2. 5. İşteş Çatı

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işteş çatı metinde “ş” ile gösterilmiştir: söyleşerek (26b/6), azğaşdılar (26b/6), merhabâlaşdılar (70a/3), döğişüp (71a/8), bulışmışlardur (29b/1).

4. 5. 1. 3. Birleşik Eylemler

4. 5. 1. 3. 1. Tasvirî Eylemler

4. 5. 1. 3. 1. 1. Tezlik ve Yaklaşma Eylemleri (-I+ver-; A+yaz)

Tezlik: alivér الیویر (69a/7).

Yaklaşma: düşe yazdı دوشه یازدی (77a/9).

4. 5. 1. 3. 1. 2. Yeterlilik Birleşik Eylemi (-A+bil-): Yeterlilik birleşik eylemi metinde sadece iki kez görülmüştür: yapışabildüm (29a/10), atabildüm (32b/14).

Yeterliliğin Olumsuzu: yanına uğrayamadı (44b/4).

4. 5. 1. 3. 1. 3. Sürerlilik Birleşik Eylemi (-A+gel-): Sürerlilik birleşik eylemi, metinde sadece bir kez geçmiştir: veregeldüklerinden (9a/9).

4. 5. 1. 3. 2. Ad ve Yardımcı Eylemlerden Oluşan Birleşik Eylemler

Bir adın yardımcı eylemle birleşmesinden ortaya çıkan eylemlerdir. Bu tür eylemler, iki sözcüklü olup genel olarak isim, yabancı bir dilden geçmiş olur. Ada “bul-, eyle-, ét-, ol-, kıl- buyur-” vb. yardımcı eylemler eklenerek ortaya birleşik eylemler çıkarılır:

bul-: selāmet buldılar (65b/12), şuyū^c bulduđdan şonra (78b/7), nihāyet bulup (15a/2).

eyle-: Eylemek yardımcı eylemi, genel olarak yabancı adlara eklenerek birleşik eylem türetir. iħrāc eylemişdür (47b/13), ĥükm eylemeyüp (67a/7), zılm eylemezler (34b/11), ħatlı eylemişdür (41a/8), ĥidmet eylemiş (76a/4).

ēt-: ġayret ētmişdi (69a/1), icābet ētmedi (71a/1), meyl ētdükçe (71a/11), iħrāc ētmişler (73a/5), ħarār ētdükden (75a/14).

ol-: fesād olup (11b/10), zāhir oldı (12a/1), cem^c olup (12a/8), ilħāk olan (13a/6), tamām olup (15b/10).

olın-: ħatlı olınup (11a/15), ta^carruz olınmayup (12b/7), zıkr olınan (14a/4), bed^c olunur (15b/11), vaż^c olınan (15b/9).

buyur-: iħsān buyurmuşlardır (9b/9), naşb-ı ĥıyām buyurmuşlar (11a/12), ma^czūr buyurular (19b/2), su^cāl buyurduğlarında (21b/5), ikrām buyurup (29a/5).

ķıl-: Metinde bu yardımcı eyleme nadiren rastlanmıştır: nevbetķi ķıldılar (50b/1).

4. 6. Eylem Çekimi

4. 6. 1. Basit Çekimler

4. 6. 1. 1. Bildirme Kipleri

4. 6. 1. 1. 1. Geniş Zaman

Metinde geniş zaman -r/-Ar ekleriyle yapılmıştır.

Birinci tekil ķişi: atarum (66a/6), ricā ederüm (2a/5).

İkinci tekil ķişi: atarsıñ çıkarıruz (74a/6).

Üçüncü tekil ķişi: atar (89b/14), dıker (26b/11), ġorınür (45a/3) olur (74b/6), olunur (91b/6).

Üçüncü tekil ķişi olumsuz: atılmaz (35a/12), gelmez (65b/9), dēnilmez (74b/8).

Birinci çoğul ķişi: dıkerüz (5a/14), dıñlerüz (5a/9), bilürüz (60b/11).

Birinci çoğul ķişi olumsuz: dikdürmezüz (5a/14), dikmezüz (82b/7).

İkinci çoğul ķişi: istersıñüz (5a/6).

Üçüncü çoğul ķişi: dērler (19b/14), bilürler (6a/6), üzdürürler (22b/12), bulurlar (30b/10).

Üçüncü çoğul ķişi olumsuz: zılm eylemezler (34b/11).

4. 6. 1. 1. 2. Bilinen Geçmiş Zaman

Birinci tekil ķişi: bozdum (71b/4), mađfūr oldum (24b/2), yapışabıldüm, (29a/10), ġördüm (32a/2), söyledüm (32a/3).

Birinci tekil ķişi olumsuz: ġörmedüm" (71b/10), ĥıle ētmedüm (83b/9).

İkinci tekil ķişi: nā^cil olduñ (77a/14), ĥükm eyledüñ (32a/2).

Üçüncü tekil ķişi: iķtizā eyledi (5a/11), mübāşeret eyledi (77a/1), ħaldurdı (23a/4), olurdı (61b/12), atdı (66b/11).

Üçüncü tekil ķişi olumsuz: dikmedi (25a/9), gelmedi (54b/12), vērmedi (66b/13), icābet ētmedi (71a/1) ħondurılmadı (30b/15).

Birinci çoğul kişi: geldük (77b/9) gördük (82a/1); eşitdük (6b/10), gitmiş idük (57b/6), demiş idük (28b/2).

Birinci çoğul kişi olumsuz: bulmaduk (47b/11), görmedük (85b/1).

İkinci çoğul kişi: Geldiñüz (76b/4), getürdiñüz (76b/4), toldurdiñüz (5a/5).

Üçüncü çoğul kişi: nevbetçi kıldılar (50b/1), selâmet buldılar (65b/12), bozdılar (66a/1), oldılar (66b/14), rağbet buyurdılar (68a/3).

Üçüncü çoğul kişi olumsuz: faşl vèremediler (67a/7), oğ atmadılar (23a/8).

4. 6. 1. 1. 3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Metinde birinci ve ikinci tekil kişi ile birinci ve ikinci çoğul kişi çekimleri bulunmamaktadır. Yalnızca üçüncü tekil kişi ile üçüncü çoğul kişi vardır.

Üçüncü tekil kişi: demiş (24b/2), dikmiş (74b/14), gitmiş (76a/2), ihtiyâr olmuş (59b/13); resm étmiş” (27a/15).

Üçüncü tekil kişi olumsuz: eyü étmemiş” (78b/8), ‘ömrleri vefâ étmemiş (9a/14).

Üçüncü çoğul kişi: men’ buyurmuşlar (22b/10), bey’ étmişler (8a/14), görmüşler (12a/7), demişler (23a/7), dikmişler (47b/10).

Üçüncü çoğul kişi olumsuz: nişân naşb étmemişler (24b/14).

4. 6. 1. 2. Dilek Kipleri

4. 6. 1. 2. 1. Dilek – Şart Çekimi

Birinci tekil kişi: döndürürsem (71a/7), bilsem (76a/7), atmaz isem (32a/1).

Üçüncü tekil kişi: muğâren olsa (52a/14), muvaffağ éderse (70b/6), müdâvemet buyursalar (51b/7).

Üçüncü tekil kişi olumsuz: atmasa (22a/14), çekilmese (31a/8).

Üçüncü çoğul kişi: buyursalar (51b/7), gitseler (94a/13), şikest eyleseler (9b/4).

Üçüncü çoğul kişi: fâriğ olmazlar ise (60a/9).

4. 6. 1. 2. 2. İstek Çekimi

Birinci tekil kişi (-AyAm): almayam (32a/1), koyayum (69a/9), tağayum (11b/13).

Üçüncü tekil kişi -(yA): menziller éyleye (27a/10), ‘âlî ola (39b/7), ata (24b/14), hâlâş éde (11b/14), müyesser éyleye (27b/10).

Üçüncü tekil kişi olumsuz(-mAyA): olinmaya (90a/6), ta’bîr olinmaya (8a/7).

Birinci çoğul kişi (-AlUm): meşy édelüm (10b/8), taleb édelüm (26b/15), farz édelüm (35a/3), dikelüm (35a/7), temâşâ édelüm dédiler (76b/8).

Birinci çoğul kişi olumsuz (-mAyAlUm): Metin bu ek sadece bir yerde geçmiştir. varmayalum (7a/8).

Üçüncü çoğul kişi (-A): mâni’ olalar (10a/8) mütecelli olalar (29b/9), ma’zûr buyuralar (19b/2), vaż’ édeler (45b/6).

Üçüncü çoğul kişi olumsuz: hâniş olmayalar (11a/3), kuş dağı geçürmeyeler (3a/5), at bağlamayalar (9b/8).

4. 6. 1. 2. 3. Emir çekimi

İkinci tekil kişi: havāle eyle" (12b/3), cānibine at (33b/13), sen şaştdan geç (26b/14), fülān yere gel (77a/6).

Üçüncü tekil kişi (-sUn): atsun (30b/14), diksün (25a/11), vërsün (8b/13), olsun (71b/4).

Üçüncü tekil kişi olumsuz (-mAsUn): dikilmesün (75a/13), öğretmesün (78b/8), fāriğ olmasun (20b/2), zāyi' olmasun (44b/8).

4. 6. 1. 2. 4. Gereklilik Çekimi

Metinde gereklilik çekiminde özel bir ek bulunmamaktadır. Ancak "-mAK" ekine "gerek" sözcüğü eklenip gereklilik ve ihtimal anlamı verildiği görülmektedir. anaşaşı olmak gerekdür (47b/11), qarīb olmak gerekdür (83a/11), bu menzil ağaç olmak gerekdür" (42b/8).

4. 6. 2. Birleşik Çekimler

4. 6. 2. 1. Hikâye Birleşik Çekimi

4. 6. 2. 1. 1. Geniş Zamanın Hikâyesi

Birinci tekil kişi: aşardum (72b/12), geçerdüm (76a/8).

Üçüncü tekil kişi: çekerti (25b/1), atardı (61b/13), ditrerti (49b/13), olurdu (61b/12), iddi'ā ederdi (78a/6).

Üçüncü tekil kişi olumsuz: fark olunmazdı (66b/12), eksük olmazdı (78a/9).

Üçüncü çoğul kişi: dërler idi (21a/4), dögerler idi (98a/10), yazarlardı (8a/12), atarlardı (51b/8), buyururlardı (68a/4).

Üçüncü çoğul kişi olumsuz: kâni' olmazlardı (94a/13).

4. 6. 2. 1. 2. Bilinen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Üçüncü tekil kişi: çekildi idi" (31a/2).

4. 6. 2. 1. 3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Birinci tekil kişi: atmış idüm (75b/1).

Üçüncü tekil kişi: gelmiş idi (25b/8), göndermiş idi (25b/15), oğ atmış idi (26b/10), zıkr olunmuş idi (51a/1), bozmuş idi (68b/7).

Üçüncü tekil kişi olumsuz: dikmemiş idi (25a/4).

Birinci çoğul kişi: demiş idük (28b/2), gitmiş idük (57b/6),

4. 6. 2. 2. Rivâyet Birleşik Çekimi

4. 6. 2. 2. 1. Geniş Zamanın Rivâyeti

Üçüncü tekil kişi: atar imiş (41a/13), kaldırur imiş (22b/8), mulâhaza eder imiş (24b/13), eser imiş (30b/5), çeker imiş (55a/9).

Üçüncü çoğul kişi: ederler imiş (29a/6), nağl ederler imiş (78b/6), atarlar imiş (22b/1).

4. 6. 2. 3. Şart Birleşik Çekimi

4. 6. 2. 3. 1. Geniş Zamanın Şartı

Birinci tekil kişi: döndürürsem beni katl eyle (71a/7).

Birinci tekil kişi olumsuz: atmaz isem (31b/15).

Üçüncü tekil kişi: atarsa (35a/10), kalur ise (69a/10).

Üçüncü tekil kişi olumsuz: olmaz ise (38b/13).

İkinci çoğul kişi: murâd edersenüz (34b/14).

Üçüncü Çoğul Kişi Olumsuz: olmazlar ise (60a/10).

4. 7. Eylemsiler

4. 7. 1. Mastarlar

-mAğ: dikmemek (61b/2), gelmek (65b/8), demekle (88a/12), vaqf etmek (93a/14), tercüme olunmak (70b/7).

-mA: taş dikmede (12a/4), çekmede (25b/1), dinlemede (32b/1), vèrmede (51a/4), döğmede (89b/3), yapmada (62b/13).

4. 7. 2. Ortaçlar

-AcAK (Gelecek Zaman Ortacı): aḥmed ağa kadar olacağında şübhe yokdur" (52a/14), tekyede bir oturacak ve bir düşünecek şey olmayup (8b/13).

-An (Geniş Zaman Ortacı): gelenlere (9a/9), görenler (49b/14), dikenler (73a/8), atan (92b/2), gelmeyenlerdendir (48b/10), olmayanlardandır (19b/7).

-dUK (Görülen Geçmiş Zaman Ortacı): istedikleri (58b/2), etdikleri gâzâ (91b/5), atdukları (95a/7), sürdigi (66a/5), vèrdigi (87b/11).

-mAz (Olumsuz Geniş Zaman Ortacı): mişli olmaz bir oğ atmış (35a/1), atmaz olmuş idi (50a/12), yanmaz ağaç oğlı el-ḥacc 'alî (65a/4), mezbür ḥacı bâlî kiriş düşmez olup mışırda merḥûm olmuşdur (26b/14), érmez yerde (65b/8).

-r/-Ar (Geniş Zaman Ortacı): oğur var ise (65b/8), muştafâ usta şolağına atar lâ-nazîr tîr-endâzdur (89b/14), gâyet yay çeker kaşîrû'l-kâme âdem imiş (39a/1), kayyum-zâde kadar çok yay çeker kimesne istima^c olunmadı (55a/11), kemüğine beñzer iken (35b/14).

-mİş (Öğrenilen Geçmiş Zaman Ortacı): aḥmed beg biñ gezden ziyâde oğ atmış pehlevândur (58b/6), şoyulmuş koyun (35b/14), pârelenmiş iken (41a/5), demişken (5b/7), ma^kül cevâb vèrmiş iken (6a/13).

-IcI: atıcı idi (48a/13), çekici (25a/15), kırıcılar (52a/11).

4. 7. 3. Ulaçlar

-(y)A: Bir eylem ünlü ile bitiyorsa bu ulaç ekiyle eylemin arasına bağlayıcı ünsüz "y" gir. Buna dair şu örnekler verilebilir: yapış-a bildüm (29a/10), at-a bildüm (32b/14), yanına uğrayamadı (44b/4).

-ArAK: icrâ ederek (69b/8), gezlerin atarak ayak yerine varılıp..." (33b/6).

-dUGIndA: muḥâşara eyledüğünde (85b/2), istimâ^c etdüğünde men^c buyurmuşlar (22b/10), menzilin atduğunda (38a/2), ravzâatun min riyâzi'l-cenneti olduğunda (10b/15).

-dUGIndAn: 'âlî olduğundan nizâ^c yokdur (35b/3), bedel atduğundan ḥaberdâr degüller idi (76b/3), ḥaqq yerin bulduğundan (8b/3), meydân müdâvimlerinden olup çekdiğinden ziyâde oğ atar (92a/7).

-dUKça: meyl etdikçe (71a/11), olduğça (66b/14), atıldukça (36a/14).

-dUKdA: dênildükde (9a/10), vêrildükde (9b/8), tamâm êtdükde (11b/15), geldükde” (30b/6), menzil dikdükde (48b/7).

-IcAK: -IncA anlamını vermektedir. bir kimesne dağı oğ atmağa Őürü‘ *édicek* mezbür oğı bulurlar (30b/9).

-IncA: şalınca (38b/6), varınca (67b/10), olmayınca (75a/13), Őürü‘ édince (77a/9), gelince (40a/1).

-ken/iken: mıŐıra giderken (31b/8), gelürken (49b/4-5), şekerken (39b/13), döğerken (78b/2).

-mAdAn: girmeden (13a/1).

-mAGIn: řaŐ dikmegin (23b/13), öyle étmegin (47b/8), görülmegin (67a/10), işlemegin (87a/7), mümtáz ü müsellemler olmağın (93a/5).

-mAKIA: küçük arnavüd demekle beyne’r-rumât meŐhür u müte‘ârefdür (86b/12), bir sevdâya düŐmekle marđüm olmuşdur (98b/2), mu’vecc menzil istemem dëyüp sefere gitmekle şaldı (48b/13), ağmed efendi elli gez aŐuru atup sürmekle řaŐ dikdi (55a/14), yazu yazmağla oğ atmağ güyâ bir ferâce gëymek gibidür (29a/8).

-mAzdan: *gelmezden* evvel (26b/5), atmazdan evvel (27b/13), oğ *varmazdan* muşaddem atış tamâm olup geldiler (30b/15).

-U: “belki lodos menzili biter *dëyü* ışıkarp atmuŐlar” (38a/3).

-Up: bir řaĉ řaŐ ihrâc *eyleyüp* atmuŐumdur (73a/7), hevâsına râst *gelmeyüp* düz yerde olmağla ‘aksine çurup atmuŐdur (71a/10), yetmiŐ gez şabzaya bir řaŐ *diküp* şoğrılmak Őartıyla olmazsa ışıkarmak üzere dikmiş (74a/3), boyından ziyâde řul *gëyüp* iskât olındı (75b/4), atmağ ümîdiyle *dikmeyüp* Şonra bir nişân řonmuŐdur (78b/1).

Düz ve Yuvarlak Eklerin Yazımı -dUr (Eylemden Eylem Yapım Eki): Bu ek genel olarak “د” biçiminde yazılıp yuvarlak olarak okunmuştur. Ancak bazı yerlerde “ي” harfi yazılıp düz olarak okunmuştur: şaldırur (22b/8), şaldırup (72a/3), yapıdırup (22b/14), şondurılmadı (30b/15).

5. Söz Varlığı

Okçuluk Terimleri

Metinde geĉen okçuluk ve atıcılık terimleri ile ilgili bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

ana řaŐ 020a/03 “Bir menzilde dikilen ilk řaŐ”

aŐuru atmak 018a/12 “Bir menzilde bütün taŐlardan daha ileriye ok atmak suretiyle kırılan rekorun adıdır.”

atıcıyân 039a/06 “Atıcılar. Örnek: řâ’ife-i atıcıyân”

ayağ řaŐı 05a/03 “Okçunun bir menzilde kırđıđı rekor için oku ilk attığı yere diktirdiği řaŐ”

âzmâyıŐ 085a/09 “Daha çok ok yarışmalarında kullanılan demir temrenli meŐ oku”

baş řaŐ 016a/09 “Bir menzilin en ileride bulunan taşı”

gez 013a/15 “Ok atışlarında kullanılan 66 santimetrelik uzunluk ölçüsü”

şazret-i sa’d 012b/03 “Sa’d Bin Ebi Vakkas (bilinen iyi okçulardandır)”

hevâcı 096a/10 “Ok atışlarında hava yerinde durup okun düştüğü yeri ayak yerinde duranlara bildiren meydan görevlisi”

hevâ-dâr 68/b/02 “Ok yarışmalarında hava yerinde durup okun düştüğü yeri ayak yerinde duranlara bildiren meydan görevlisi”

ķabza 040b/03 “Yayın sol elle kavranan orta kısmı olarak tanımlanır”

ķā‘ide-i ok 077a/12 “Ok kaidesi / temeli”

keman 050b/05 “Yay”

kemân-keş 081a/13 “Ok atan, yay çeken”

kemāngere 021a/01 “Kundak yay”

ķirişdaş 089b/12 “Yayı kurmaya yarayan lastikli bağı üretenler”

ķubūr 065a/09 “Kubur, okların koyulduğu kap”

menāzil 019a/04 “Menzil’in çoğulu, menziller”

menzil 04b/10 “Ok meydanlarında, belli bir rüzgârla 900 gezden aşırı ok atılıp açılan ve rekor kırıldıkça taş dikilen sabit taş yeri”

menzil açmaķ 04b/14 “Meydan şeyhinden gerekli izni alıp o menzilde ana taşın ve ardından baş taşının diktirilmesi suretiyle menzil açılması”

menzil zıyāfeti 047b/07 “Rekor kıran kemankeşin, kırdığı rekorun ve diktirdiği taşın anısına verdiği yemek”

meydān 04b/04 “Meydan, ok atma ve yarışma meydanı”

okçı 04b/08 “Ok atan kimse, ok yapan veya satan kimse”

okçıyān 04b/07 “Okçular”

pehlevān 04a/05 “Okçu”

pertāb 23a/05 “Atma, atılma”

pertāb-dūzi 99a/02 “Atıp dikme işi”

pişrev 064a/15 “Menzil atışlarında ve koşularında kullanılan ok”

pūta 23a/05 “Bir çeşit nişan oku”

pūta-endāzi 089a/10 “Bir çeşit nişan okçuluk”

puta ok 075b/09 “Bir çeşit nişan oku”

rāmiyān 03b/04 “Okçular, atıcılar”

remy 021a/15 “Ok atma”

rumāt 02a/04 “Okçular”

şeyh 6b/04 Okmeydanı’nın yönetiminden sorumlu olan en yetkili kişi

tīr 02b/03 “Okçu”

tīrdār 0262a/05 “Okçu”

tīr-dārān 084b/05 “Okçular”

tīr-endāz 049a/02 “Okçu”

tīr-endāzān 05a/08 “Okçular”

tīr-endāzi 084a/06 “Okçuluk, ok atıcılık”

tj̄r-endāzlık (ġ) 5a/15 “Okçuluk”

tj̄r-ger 043b/10 “Ok yapma işi”

yā allāh 032a/15 “Kemankeşlerin ok atarken haykırdıkları ifade”

yay 03a/15 “Yay”

yaycı 04b/08 “Yay yapan kişi”

zih-gj̄r 062b/13 “Okçuların ok atarken parmaklarına geçirdikleri yüzük, zihgir”

zih-gj̄rci 078b/01 “Okçuların ok atarken parmaklarına geçirdikleri yüzüğü yapan veya satan kimse”

Sonuç

Kadim dünya düzeninde önemli bir silah, günümüzde ise bir spor aleti olan yay ve ok, Osmanlı Devleti’nde de kendine büyük bir yer bulmuştur. Bu önemli aletin yapımı, kullanımı, kullanım adap ve erkânı üzerine bu dönemde bir hayli eser yazılmıştır. Üzerinde çalışılan eser de bunlardan biridir. 1683 ile 1691 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen *Tezkire-i Rumât*, 1453’ten 1689 yılına kadar yaşamış olan okçular, bu dönemde yapılmış yarışmalar, atılan menziller ve ok meydanları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca eserde, menzillerin mesafeleri, atan kişiler ile her birinin rekoru, hangi rüzgârda atıldığı da tek tek kaydedilmiştir. Eserde yer alan okçuluk terimleri, ok meydanı adap ve erkânı da onun değerini artırmaktadır.

17. asır kâtip, meydan şeyhi ve meşhur okçularından Abdullâh El-Kâtib’e ait olan eser, harekesiz olarak kaleme alınmıştır. Metnin yazımında birtakım tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: *ṭuruşu* طوروشى (62a/10), *duruşde* دورشده (51a/6), *oṭabaşı* اوطه باشى (84b/6), *odada* اوده ده (70b/13), *démürden* دموردن (22b/13), *témürçi* تیمورجى (49a/3). Metinde “tepe” sözcüğü yirmi yedi kez geçip bir kez “tepe” “تپه” biçiminde, bir kez de “tebe” “تبه” biçiminde ve yirmi beş kez ise “depe” “دپه” biçimde yazıldığı görülmektedir. “ç” ünsüzü ön seste genel olarak “چ” ile yazılmış olup bazı sözcüklerde “c” ünsüzü “ج” biçiminde görülmektedir. *çığarup* چقاروب (10b/2), *çullı* چوللى (35b/4), *çok* جوق (4a/3), *çağırdup* جاغردوب (5a/15).

Metinde dil benzeşmesi, o dönemdeki metinler ve günümüz Türkçesiyle aynıdır. Türkiye Türkçesinde yuvarlak ünlülü olup küçük ünlü uyumuna giren birçok sözcüğün metinde düz ünlülü olduğu görülmüştür. Bununla ilgili şu örnekler verilebilir: *toğrı* طوغرى (15b/12), *köpri* کوپرى (17a/3), *arqurı* ارقورى (24a/2).

Dudak ünsüzleri b, m ve p’nin etkisiyle bazı sözcüklerde yuvarlaklaşma görülmektedir. Metinde buna ilişkin yalnızca *témür* تیمور (50b/6) örneği verilebilir.

Eylemden ad yapan -UK eki Eski Türkçe döneminde yuvarlak olup sonraki dönemlerde de aynı şekilde devam etmiştir. Bu durum metinde açık bir şekilde görülür: *kemükdür* کمکرد (74a/12), *açuk* اچق (52a/10), *delükli kıya* دلکلى قيا (20a/5). Ancak *qırıq* قریق (41a/10) sözcüğünde -ık şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Metinde üçüncü kişi iyelik eki ek yığılması durumu karşımıza çıkmıştır. *begler begisi* (81a/3), *birisi* (65s/7), *bölükbaşısı* (38b/10).

Metin, Klâsik Osmanlı Türkçesi dil özelliklerini yansıtmaktadır. Arapça kelime oranı % 38, Farsça kelime oranı % 8, Türkçe kelime oranı ise % 50’dir. Tüm oranlar ise şu şekildedir:

Ar. dil oranı: % 38

Far. dil oranı: % 8

Tr. dil oranı: % 50

Arapça ve Farsça sözcük veya eklerin bir araya getirilmesiyle oluşan sözcükler %1

Farsça kökenli sözcükler Türkçe ek getirilmesiyle oluşturulan sözcükler % 1,3

Arapça kökenli sözcükler Türkçe ek getirilmesiyle oluşturulan sözcükler % 1,2

Batı kökenli sözcükler % 0,5

Toplam Kelime Sayısı: 20172

Toplam Madde Başı Sayısı: 3611

Türk ve dünya devletlerinin asırlarca silah ve spor aleti olarak kullandıkları yay ve ok, gelecekte de bir spor aleti olarak varlığını sürdüreceğe benziyor. Osmanlı dönemi okçuluğunu konu edinen eser üzerinde yapılan bu çalışmanın amacı, okçuluk tarihine yeni bilgiler kazandırmak, eserin dil ve imlâ özelliklerini ortaya çıkarmak böylelikle onun değerini ortaya koymak olmuştur. Bu konuda var olan diğer eserleri üzerinde yapılacak olan çalışmalar eldeki bilgileri artıracaktır.

İstanbul Üniversitesi NEKTY02638 barkot numaralı nüsha eksiksiz bir nüsha olduğundan ve de temin edebildiğimiz nüshalar içinde yazılış tarihi bakımından en eski olan nüsha da bu nüsha olduğundan çalışmamızda bu nüshayı esas aldık.

Ötümlüleşme, ötümsüzleşme ve diğer tüm fonetik ve morfolojik olayların dönemin diliyle genel olarak örtüştüğü fakat istisnai şekilde birtakım örneklerde oldukça az sayıda genelin dışında bir kullanım da görülmektedir. Metinde birkaç istisna verilebilir:

tepe تبه (14b/7)

depe دبه (16a/1)

démürden دموردن (22b/13)

témürçi تیمورچی (49a/3)

durup دوروب (32a/4)

çurup طوروب (71a/10)

“Tasviri fiillerle oluşturulmuş birleşik fiillerin azlığı dikkat çekmektedir. Bu durumda metinde, doğal olarak, basit ve türemiş eylem yapılarının daha ağırlıklı olduğu görülmüştür.”

Tezlik: alivér آلویر (69a/7).

Yaklaşma: düşe yazdı دوشه یازدی (77a/9).

Kısaltmalar

Ar. Arapça, Far. Farsça, Tr. Türkiye Türkçesi, H. B. KUNTER Halim Baki KUNTER

KAYNAKÇA

AKSOY, H. (2002). “Kavsname”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25. Ankara: 70-71.

AKTEPE, K. (2003). *Okçuluk*. İstanbul: Nobel.

AYANOĞLU, İ. F. (1974). *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

AZBAY, E. (2016). *Hazâ Kitâb-ı Kavsnâme: İnceleme-Metin-Dizin*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

BANGUOĞLU, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. 8. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- BZOUR, İ. A. S. (2016). *Tezkire-i Rumât (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KUNTER, H. B. (1942). "Atıcılar Kanun-nâmesi". *Tarih Vesikaları*. II/10: 253-274.
- ŞENARSLAN, N. F. (2016). "Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İlk Okçuluk Risalesi: Umdetü'l-Mütenasilin". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 56: 1077-1104.
- UÇAR, İ. (2013). *Kavâidü'r-Remy, Ok Atıcılığının Kuralları, Abdullah el-Kâtip*. Sakarya: Mucize Yayınları.
- ÜNSEL, K. E. (1944). "Tezkire-i Rumat (Atıcılar Tezkiresi)". *Tarih Vesikaları*. III/12: 16-25.